

УДК 930.2:[94(477):355.425.40]А:355.257.7(437)]“1947/1948”

**ВЕЛИКИЙ РЕЙД УПА НА ЗАХІД У 1947 році:
“ЧЕХОСЛОВАЦЬКИЙ ШЛЯХ” У ЗБІРЦІ ПРОТОКОЛІВ
ПОЛОНЕНИХ ВОЯКІВ УПА І ЧЛЕНІВ ЦИВІЛЬНОЇ СІТКИ ОУН
(ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ)***

Міхал ШМІГЕЛЬ*, Марек СИРНИ**

Університет Матея Бела,

*філософський факультет,

*факультет політології та міжнародних відносин,
Банська Бистриця, Словачька Республіка

Документи щодо діяльності УПА на території Чехословаччини у 1945 і 1947–1948 рр., що зберігаються в архівах Словаччини і Чехії, мають високу інформаційну вартість і є цінним джерелом до вивчення важливих аспектів цієї проблематики. З українського погляду ці матеріали значущі для пізнання форм та методів боротьби українських повстанців і підпілля ОУН. З погляду словацької та чеської сторони ці документальні свідчення є вкладом для аналізу внутрішньо-політичної ситуації на території республіки (зокрема, в її словацькій частині) у переломному післявоєнному періоді. З величезної маси словацьких і чеських архівних документів, пов’язаних з “Великим рейдом УПА” на Захід у 1947 р., особливу увагу привертає група архівних матеріалів, яку збрала комісія для розслідування дій УПА на території країни за період своєї діяльності у жовтні 1947 р. – лютому 1948 р. З усієї сукупності документів, у статті розглядається збірка особових справ і протоколів допитів полонених бійців УПА і членів цивільної сітки ОУН, які потрапили у полон під час бойових операцій у червні-листопаді 1947 р.

Ключові слова: повстанські рейди, Українська Повстанська Армія, “Великий рейд УПА” на Захід, протоколи полонених УПА і ОУН, Чехословаччина 1945–1947 рр.

Рейди відділів Української Повстанської Армії (УПА) територією Словаччини (Чехословаччини) у перші роки після завершення Другої світової війни мали не тільки пропагандистську мету, але й значний суспільно-політичний ефект. Тактичні дії підрозділів УПА у Словаччині восени 1945 р. і весною 1946 р. ставили за мету проінформувати місцеве населення про цілі боротьби УПА, здобуття співчуття до визвольної боротьби українського народу, зокрема, на територіях, де проживало етнічне українське населення, формування спільного антибільшовицького фронту поневолених народів. Щойно третій рейд загонів УПА до Чехословаччини (ЧСР) у 1947 р., хоч і мав свій політичний підтекст, вирішував передусім військові завдання, і щойно пізніше до нього поступово приєднувався аспект політичного впливу на внутрішньо-політичну ситуацію в ЧСР. У зв’язку з цим, документи щодо діяльності УПА на чехословацькій території у 1945 і 1947–1948 рр., що зберігаються в архівах Словаччини та Чехії,

* Стаття підготована у рамках проекту VEGA No. 1/0849/17 “Бандерівці на Словаччині: пропагандистські рейди, антирадянська та антикомуністична діяльність (1945–1948 рр)”.

мають високу інформаційну вартість і є цінним джерелом для вивчення закордонних операцій українських повстанців, щонайменше з двох причин.

По-перше, архівні матеріали важливі, зокрема, з точки зору пізнання форм і методів національно-визвольної боротьби, яку проводила УПА, Організація Українських Націоналістів (ОУН), чи Українська Головна Визвольна Рада (УГВР) на українських етнічних територіях. Документи словацьких і чеських архівів щодо рейдів УПА через ЧСР з метою антирадянської та антикомуністичної агітації, пропагування завдань і цілей українського Руху Опору, а пізніше, для переходу територію республіки на Захід до американської окупаційної зони в Німеччині, заповнюють інформаційне вакуум і є важливими для вивчення діяльності УПА у Центрально-Східній Європі.

По-друге, зі словацької та чеської точки зору, документи про діяльність УПА в ЧСР у 1945–1948 рр. дають змогу проаналізувати не лише військову операцію проти УПА, але – у ширшому контексті – вони є важливим матеріалом для пізнання тогочасної внутрішньо-політичної ситуації у державі (зокрема, в її словацькій частині) у переломний післявоєнний період. Одночасно, вони становлять значну вартісність щодо дослідження військових структур і апарату служби безпеки ЧСР (їх стану, організації та розвитку, методів і форм гарантування безпеки республіки), охорони державних кордонів та ін. у зазначений проміжок часу.

У загальному мові йде про значний корпус джерельного матеріалу, який знаходиться в архівах Словаччини і Чеської Республіки. Йдеться, дослівно, про тисячі документів зосереджених у фондах декількох інституцій, в основному, військових, центральних (національних) архівах і архівних установах органів безпеки двох сусідніх республік.

Особливе місце в дослідженні проблематики діяльності УПА на території Словаччини, займають документи, зосереджені у фондах Військового історичного архіву в Братиславі, зокрема, у фонді “Операція “Бандерівці”. Військові частини, які діяли проти бандерівців 1945–1948”^{*} (загальний об’єм фонду 101 архівна коробка) і у фонді “Командування 4-ої області Братислава. 1945–1950 рр.”¹ (об’єм фонду – 32 інвентарні одиниці). Вказані фонди зберігають документи військових частин (протоколи, серії наказів, військові щоденники, агентурні звіти та ін.), що діяли проти УПА у Словаччині та, частково, документацію військових підрозділів, що переслідували підрозділи УПА в Моравії

^{*}Фонд “Операція “Бандерівці”. Військові частини діючі проти бандерівців 1945–1948” є, за походженням, фондом чеського Військового історичного архіву (ВІА) в Празі, який у 1990-х роках (внаслідок розподілу Чехословаччини на дві самостійні країни) був делімітований у Словаччину. Унаслідок пожеги у 2002 р. були затоплені приміщення празького ВІА та пошкоджені архівалії Групи новітніх фондів та збірок (після 1945 р.), між іншим, і фонд “Міністерство національної оборони 1945–1950” (його частину творають документи з проблематики УПА у ЧСР). Від 2003 р. проводиться реконструкція пошкоджених архівних документів.

¹ *Veliteľstvo 4. oblasti Bratislava. Roky 1945–1950. Inventár.* Zost. Milan Ondruš. Trnava: Vojenský historický archív, 2002.

у 1947 р. Матеріал включає документацію тільки 60-ох військових підрозділів, що у 1945–1947 рр. протидіяли УПА. Матеріали інших військових частин не збереглися.

Історична цінність фондів, а особливо фонду “Операція “Бандерівці”” безсумнівно висока – крім документів військових підрозділів, збірка містить ситуаційні звіти і рапорти розвідки, які дають можливість проаналізувати стратегію і діяльність загонів УПА у Словаччині. Поза тим, ці джерела презентують інформацію не лише про самі рейди УПА на теренах Словаччини, але також повідомляють про ситуацію і у Північно-Східній Словаччині, і в Південно-Східній Польщі, інформують про становище лемківського населення, його втечу на чехословацьку територію² тощо. З великої кількості збережених оперативних наказів можна детально реконструювати бойові дії урядових військ і частин УПА (накази командування і звіти чехословацьких частин), тобто прослідкувати тактику введення бою і його результати, рух чехословацьких військових частин, реорганізацію бойових груп та ін. У архівних фондах зберігаються документи, що розкривають співпрацю чехословацької і польської армій у боротьбі з УПА, акції проти біженців з Лемківщини, залучення до боротьби з УПА загонів з колишніх партизанів та їх операції тощо³.

Незамінне місце у вивченні проблематики діяльності УПА на території ЧСР мають збірки фондів чеського Архіву органів безпеки в Празі, перш за все – фонд з номером “307” – під назвою “Бандерівці”⁴. Матеріал зосереджений у згаданому фонді, містить, у більшості випадків, документи з діяльності органів Народної безпеки (НБ), Корпусу народної безпеки (КНБ) і Державної безпеки (ДБ) проти загонів УПА на чехословацькій території протягом 1945–1948 рр. Збірки фонду надають порівняно широку базу матеріалів (загальна кількість фонду 111 архівних коробок), яка складається з великої кількості звітів про перебування відділів УПА та їх діяльність і ситуативних звітів, складених поодинокими станицями НБ у межах матеріалів Обласних командувань НБ майже з цілої Словаччини і, частково, з Моравії*. Крім того, у фонді зберігається інформація про операції проти УПА, зокрема, директиви, накази, циркуляри, а також агентурні повідомлення, телетайпи, свідчення чехословацьких громадян, які спілкувалися з членами УПА, та більше ста протоколів допитів затриманих бійців УПА і членів цивільної сітки ОУН. У Фонді знаходиться також і

² *Obce pogrnicze 1945–1946. Sytuacja w południowo-wschodniej Polsce w dokumentach czechosłowackich*, eds. Michal Šmigel, Bohdan Halczak, Roman Drozd (Warszawa: Tyrsa, 2015), 222.

³ *Operace “Banderovci”. Vojenské útvary operující proti banderovcům 1945–1948. Sdružený inventar* (Praha: Vojenský historický archiv, 1966), 5–8.

⁴ Prozatímní inventář k archivnímu fondu 307 Banderovci, *Praha: Archiv bezpečnostních složek, 2008*, доступ отримано 9 серпня 2017, <https://www.abscr.cz/data/pdf/abs/inventar-307.pdf> (09.08.2017)

* Матеріали про перехід груп УПА Моравією у 1947 р. знаходяться у філіалі Архіву органів безпеки в Каніцях близько Брна – у фондах “А-1” (Земське командування КНБ в Празі) та “А-15” (Земське командування КНБ у Брні).

фотографічний матеріал (полонених і вбитих бійців УПА) та матеріал графічного характеру (мапи, плани, схеми). У фонді є також документи військового командування і Уповноваження внутрішніх справ Словацької Національної Ради (СНР) у вигляді телетайпних повідомлень і ситуативних звітів про місце знаходження і переміщення підрозділів УПА, матеріали військової розвідки, накази Головного штабу МНО, пов'язані з акціями проти УПА. Правдоподібно, щодо кількості та якості, це найкраще збережений фонд з досліджуваної проблематики.

Частина матеріалів щодо діяльності УПА на території ЧСР появляється і в декотрих інших фондах Архіву органів безпеки. Зокрема, у “Фонді Наукового інституту”, та у фондах “302 – Головне управління Військової контррозвідки” і “304 – Різні матеріали безпеки від 1945 року”, де знаходяться матеріали з діяльності інформаційних служб, документація щодо осіб, що нелегально перейшли кордон, звіти про ситуацію в прикордонні та про акції проти відділів УПА (агентурні та денні звіти, рапорти та ін.).

У Словаччині документи органів державної безпеки з проблематики УПА зосереджені в Архіві Міністерства внутрішніх справ у Левочі, а також в Архіві МВС у Нітрянській Стреді (однак, лише частина агенди, більшість була до 2005 р. депоновані в Архіві Інституту пам'яті народу у Братиславі).

Крім документів, що походять з військових архівів і органів безпеки, матеріали з проблематики діяльності УПА на території післявоєнної ЧСР зберігаються у Словацькому національному архіві в Братиславі, зокрема, у фонді “Уповноваження внутрішніх справ СНР 1945–1948 (секретаріат; безпека; циркуляри)”, що містить, перш за все, комплексний матеріал у формі ситуативних звітів і справ. У Чеській Республіці подібний матеріал згуртований у Національному архіві в Празі у збірках центральних державних органів, особливо у “Фонді Клементя Готтвальда” та у фонді “Міністерство внутрішніх справ – секретне”. Також деякі документи зберігались в Архіві президента республіки в Празі.

Важливе значення для вивчення окресленої проблематики мають матеріали з регіональних архівів Східної Словаччини (щодо рейдів у 1945–1946 рр.) і практично усіх регіональних архівів Словаччини (щодо “Великого рейду УПА” у 1947 р.). З огляду на те, що йдеться про території інтенсивної діяльності УПА, збережені документи доповнюють картину діяльності УПА в окремих місцевостях, і часто містять інформацію, яка у фондах центральних архівних установ відсутня.

* * *

З величезної маси документів, пов'язаних “Великим рейдом УПА” на Захід у 1947 р., особливу увагу привертають матеріали, які зібрала “Комісія для розслідування злочинів бандерівських банд на території ЧСР” за період своєї діяльності у жовтні 1947 р. – лютому 1948 р. (знаходяться у фонді “307 – “Бандерівці” у чеському Архіві органів безпеки в Празі).

Як відомо, у 1947 р. внаслідок масштабного наступу підрозділів Війська Польського проти УПА, тотальної депортації українців з Південно-Східної

Польщі (операція “Вісла”) і зменшення можливостей для проведення бойових операцій, командування УПА вирішило згорнути свою діяльність на південному сході Польщі⁵. Було прийняте рішення, що частина відділів УПА, з тактичних причин, спробує перейти на територію УРСР і продовжить боротьбу проти радянського режиму. Завданням іншої групи повстанських відділів був демонстративний марш із Закарпаття на Захід до американської окупаційної зони в Німеччині, де знаходилось закордонне представництво УГВР включно з місією Головного командування УПА, інші українські еміграційні організації. Шлях вояків УПА з південно-східних країн Польщі до демократичного світу пролягав через Чехословаччину*.

У кінці травня – на початку червня 1947 р. керівництвом ОУН Закарпатського округу і командуванням УПА був виданий наказ на перехід до Західної Німеччини чотирьом сотням Перемиського куреня УПА-Захід під командуванням Петра Миколенка (“Байди”). З Польщі на територію Чехословаччини мали відійти повстанські відділи під командуванням Михайла Дуди (“Громенка”), Володимира Щигельського (“Бурлаки”), Ярослава Коцьолка (“Крилача”) і Григорія Янковського (“Ластівки”)⁶. У вересні 1947 р. їм услід мала пробиватися сотня під командуванням Романа Гробельського (“Бродича”, “Романа”)⁷ з Лемківського куреня УПА-Захід під командуванням майора Василя Мізерного (“Рена”). Підрозділам УПА наказувалось пройти територію ЧСР якнайшвидше і без втрат, тобто безконфліктно.

Проте, виконання подібного завдання було надскладним, майже неможливим. Зосереджені в прикордонних областях Північно-Східної Словаччини чехословацькі війська і сили безпеки вже чекали на появу відділів УПА і були готові негайно реагувати.

На цьому етапі чехословацька армія і Корпус національної безпеки були якісно краще підготовлені для протистояння українським повстанцям, ніж це було під час рейдів 1945 і 1946 рр.⁸ Урядові підрозділи мали кращі інформаційні дані, була налагоджена співпраця і координація з польськими військовим командуванням, була політична воля (зокрема, з боку чехословацьких комуністів) ліквідувати УПА, і тим самим, виконати свої союзницькі зобов’язання перед Польщею і ССРР.

⁵ Bohdan Halczak, “Próby przebicia się oddziałów UPA z Polski przez terytorium Czechosłowacji do Niemiec w 1947 r.,” *Acta historica Neosoliensia* 9 (2006): 158, 161.

* Пріоритетним завданням цього “Великого рейду УПА” на Захід було дістатися до американської зони в Німеччині і, одночасно, звернути міжнародну увагу на цю акцію, активізувати місцеві антикомуністичні рухи східного табору, та, зрештою, демонструвати на Заході бій українців зі сталінським тоталітаризмом. Володимир В’ятрович, *Рейди УПА теренами Чехословаччини* (Торонто, Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2001), 96–97.

⁶ Василь Галаса, *Наше життя і боротьба. Спогади* (Львів: Видавництво “Мс”, 2005), 98–99.

⁷ Ірина Тимочко-Камінська, *Моя одисея* (Варшава: Український архів, 2005), 181.

⁸ *УПА в світлі словацьких та чеських документів (1945–1948). Книга перша: Рейди УПА в документах війська та апарату безпеки ЧСР (1945–1946)*, ред. Міхал Шмігель (Торонто, Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2010), Літопис Української Повстанської Армії, т. 48, 815.

Першою проникла на територію Північно-Східної Словаччини сотня “Громенка” вночі з 16 на 17 червня 1947 р. в околиці долини Удава, біля Осадного. За “Громенком”, на тому самому відрізку (при Осадному), перетнула польсько-словацький кордон уночі з 21 на 22 червня 1947 р. і сотня “Бурлаки”. Після важких боїв у Польщі її ряди дуже поріділи й до неї приєдналися повстанці з сотень “Крилача” і “Ластівки”, які втратили в боях своїх командирів.

У липні 1947 р. на території Словаччини (в околиці Старої Любовні) опинилася сотня “Бродича”, яка, однак, під тиском чехословацького війська була змушена повернутись на Лемківщину. Свій похід на Захід вона розпочала на початку вересня 1947 р. Рухаючись вздовж польсько-словацького кордону (по північних схилах польського Бескиду) в околиці польського містечка Вісла вона розділилась на декілька груп і перейшла у Моравію⁹.

У другій половині 1947 р. одночасно з організованими сотнями переходили через територію Чехословаччини і групи вояків з різних відділів УПА та цивільної сітки ОУН. Чехословацький шлях на Захід був для усіх надзвичайно тяжким, а в багатьох випадках, і фатальним.

Перехід УПА через територію Чехословаччини до Західної Німеччини був діаметрально іншим, ніж у ситуації, яка склалась протягом попередніх пропагандистських рейдів 1945 і 1946 рр. у Словаччині. У 1947 р. вже не йшлося про добре підготовлену пропагандистську акцію. У цьому унікальному прориві йшлося про збереження життя сотень повстанців – пробитись, по можливості не насильно, на Захід і, таким чином, уникнути загибелі, арешту і смертного вироку, або довгорічного ув’язнення у Польщі.

У ході бойових акцій чехословацької армії і сил безпеки, спрямованих на ліквідацію відділів УПА, та з огляду на зростаючу кількість полонених повстанців, які самі здалися в полон, відповідні державні органи безпеки – міністерства оборони і внутрішніх справ Чехословаччини – вирішили створити спеціальний слідчий орган із офіційною назвою “Комісія для розслідування злочинів бандерівських банд на території ЧСР”. У повідомленні Міністерства національної оборони (МНО) ЧСР від 20 вересня 1947 р. потреба такої комісії пояснювалась необхідністю “судового обговорення карних вчинків полонених бандерівців, здійснених на території ЧСР”¹⁰.

Ув’язнені українські повстанці були цінним джерелом інформаційного і військового характеру, дані якого могли бути використані при ліквідації підрозділів

⁹ Детальніше про перехід сотень УПА “Громенка”, “Бурлака” і “Бродича” територію Чехословаччини у 1947 р. в публікаціях чеських, українських, словацьких та канадських авторів: Jan Fiala, *Zpráva o Akci B.* (Praha: Vyšehrad, 1994); В’ятрович, *Рейди УПА теренами Чехословаччини*; Michal Šmigel, *Banderovci na Slovensku (1945–1947)* (Banská Bystrica: UMB, 2007); Петро-Йосип Потічний, *Пропагандивний рейд УПА в Західну Європу* (Торонто, Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2014), 28.

¹⁰ Ustavení Komise pro vyšetřování zločinů banderovských tlup, Archiv bezpečnostních složek (далі – ABS) v Praze, f. 307–103–1.

УПА, що пробивалися на Захід, а також як “предмет” для співпраці з державними інституціями союзників¹¹.

Засновником цієї комісії був Головний штаб (ГШ) МНО, притім, більшість її членів була призначена, чи походила з Міністерства внутрішніх справ (МВС) ЧСР, що поєднувало компетенції і взаємини обох міністерств¹². Сама “Комісія для розслідування злочинів бандерівських банд на території ЧСР” (далі – Комісія) була офіційно створена наказом ГШ МНО від 29 вересня 1947 р. (підписаний начальником Генштабу генералом армії Богумілом Бочеком)*.

Для швидкого розгортання діяльності Комісії ще у вересні 1947 р. ГШ МНО були виданні розпорядження для забезпечення діяльності цього спеціального слідчого органу. Місцем перебування Комісії була визначена Банська Бистриця, де тривалий час базувався штаб оперативної військової групи “Тепліце”, створеної для ліквідації відділів УПА у Словаччині. Інструкції зобов’язували Комісію забрати зі собою до Банської Бистриці усі тодішні письмові документи, що були пов’язані з діяльністю УПА на території ЧСР, серед них особисті записи і протоколи допитів повстанців**, а також протоколи скарг громадян, що потерпіли від УПА, чи покази свідків, що були у розпорядженні міністерств оборони і внутрішніх справ, або словацького Повноваження внутрішніх справ. Одночасно, ці матеріали мали бути, на прохання Комісії, доповнені станицями КНБ даними про діяльність УПА в тому, чи іншому терені Чехословаччини. Інформація про дії УПА надходила і через офіцера 5-го відділу ГШ МНО із письмових матеріалів військових частин, що брали участь у боях проти українських повстанців (військові щоденники, накази, повідомлення і т. ін.), звітів військової розвідки, а також з документів, які отримували від Фінансової варту (ФВ).

Відповідно до інструкцій Комісія мала проводити прослуховування полонених повстанців за задалегідь розробленою схемою допитів. Насамперед, члени Комісії встановлювали діяльність підрозділів УПА у конкретний період у тому, чи іншому регіоні країни. Після того мали вислуховуватись повстанці, які в той час знаходились в околиці, де були здійснені інкриміновані упівцям вчинки і встановлюватись їх причетність до цих подій.

¹¹ Miroslav Kmet', “Zajatí Banderovci vo svetle vybraných výsluchových protokolov,” *Vojnová kronika: spoločnosť, politika, armáda, kultúra* 2, č. 1 (2013): 49.

¹² Ustavení Komise pro vyšetřování zločinů banderovských tlup, ABS, f. 307–103–1.

* Членами Комісії були назначені: полковник юстиції д-р права Валентин Мічулка – голова комісії (за Земське командування (ЗК) КНБ в Празі), якого пізніше замінив у цій функції д-р Гоблік; полковник інформаційної служби Рудольф Коштяк (ЗК КНБ в Брні); штаб-капітан Штефан Леднік (5-й відділ ГШ); майор юстиції д-р права Ондřej Марек (з Головного командування Національної безпеки – ГКНБ в Братиславі, як заступник Повноваження внутрішніх справ Словацької Національної Ради).

** Протоколи допитів, які були у розпорядженні членів Комісії, були різного походження – передусім, з підрозділів військових частин, розвідки командування “Тепліце”, інформаційних відділів окремих військових округів, філій Державної Безпеки, станиць Національної Безпеки, КНБ – поліційного полку “Словаччина” та ін.

У розпорядженнях для Комісії дослівно вказувалось, що її праця повинна стреміти до того, щоб “звинуватити якнайбільшу кількість бандерівців у визначених кримінальних злочинах”. Пізніше, 12 лютого 1948 р. заключний звіт Комісії констатував: “Ми мали звинувачених, але не мали злочинів. Їх ми змушені були у тій великій кількості випадків просто шукати”¹³. Іншими словами, поряд із юридичною оцінкою, існувала і політична вимога за будь-яку ціну криміналізувати діяльність УПА (вже сама назва слідчого органу – “Комісія для розслідування злочинів бандерівських банд на території ЧСР”, була яскравим доказом цього).

Від самого початку своєї діяльності Комісія мала розроблений шаблон запитань, на які слід було домогтися відповідей від ув’язнених повстанців, або свідків. Таким чином, встановлювався нелегальний перехід чехословацького кордону, недозволене володіння зброєю, членство в нелегальній військовій організації, крадіжки, вбивство цивільного населення, чи вбивство чехословацьких військових. Комісія повинна була також відслідковувати потенційні контакти затриманих з іноземними державами. Окрім наведених карних вчинків Комісія мала виявляти будь-які інші правопорушення, що карались чехословацьким кримінальним правом, законом про охорону республіки та іншими законами. Комісія мала завдання зосередитись, зокрема, на перевірці випадків допомоги і співпраці чехословацького цивільного населення, особливо військових осіб та держслужбовців ЧСР з УПА. Інструкції Комісії також постановляли, що тих членів УПА, яким не зможуть довести карні вчинки, здійснені на території Чехословаччини, за згодою з МНО і МВС ЧСР передадуть польським органам безпеки¹⁴.

Офіційно Комісія розпочала свою діяльність 1 жовтня 1947 р.¹⁵ Після упорядкування військових і поліційних звітів і письмових матеріалів, які торкалися діяльності УПА на території Чехословаччини, розпочалися допити окремих повстанців. Комісія поділила звинувачених на 40 груп. Окремо вислуховували зв’язкових, членів цивільної сітки ОУН, або також окремих осіб, які самотужки намагалися пройти на Захід через територію країни.

Особливу увагу було відведено полоненим командирам УПА (зокрема, “Бурлаці”, “Бродичу”, “Зенку” та ін.), котрі, як правило, детальніше свідчили про організацію УПА і ОУН (в Польщі, в Україні, в еміграції) та, звичайно, володіли детальнішою інформацією про проникнення відділів УПА на територію країни.

¹³ Závěrečná zpráva Komise pro vyšetřování zločinů banderovských tlup na území ČSR, ABS, f. 305–143–1.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Odpověď k Ustanovení Komise pro vyšetřování zločinů banderovských tlup na území ČSR, ABS, f. 307–103–1.

Усі ув'язненні були допитані і, як правило, їх зізнання запроотокольовані. Їхні свідчення конфронтувалися з іншими протоколами військових і поліцейських органів, які провели з ними перші допити.

Вступ протоколу складався з особистих даних*. У тексті протоколів зверталась увага на біографію допитуваних, в основному, відносно їхньої діяльності та кар'єри в українському національному русі**. Занотовувалась інформація про вступ до підрозділів УПА, умови, які його супроводжували, хронологічна послідовність і участь у бойових діях у “рідному” регіоні. Поряд з цим, особлива увага зверталася на діяльність окремого члена, рух його підрозділу та інших відділів (якщо це було відомо) безпосередньо на території Чехословаччини. Слідчих цікавила точна траса переходу, спосіб забезпечення матеріального потреб, ставлення до населення (і навпаки – ставлення населення), бойові сутички з чехословацькими військовими загонами та відділами безпеки, визнання провини та інше. Особлива увага зверталася на те, хто інформував про локалізацію чехословацьких військ і сил безпеки (зокрема, виявляли тих, хто давав притулок), чи мають родинні зв'язки в Чехословаччині, або в інших країнах, чи УПА підтримувала греко-католицьких священників (та навпаки), володіння знаннями про політичну ситуацію в ЧСР, Польщі та ін.¹⁶

Після допитів заарештованих і укладення приблизної картини їх маршруту територією ЧСР, слідчі приступали до звірки з офіційними чехословацькими документами та шуканням карних вчинків, до яких признавалися повстанці у своїх свідченнях. У випадку великих розбіжностей між свідченням членів груп, даними урядових установ і зізнаннями полонених допити проводилося повторно. Якщо слідчий був переконаний, що певна група, під час здійснення певного вчинку, перебувала поблизу місця, а характер, чи перебіг його здійснення відповідав “почерку”, то групу більш-менш автоматично обвинувачували. У деяких випадках траплялося, що слідчий не визнав апріорного приписування карної діяльності підрозділу, що перебував у даній околиці. Якщо характер операцій не

* Вступ складався з інформації про особисті дані – ім'я, псевдонім, дати і місце народження, сімейний стан, рід занять, віросповідання і етнічне походження, імена батьків, рівень освіти, володіння мовними навичками, військова служба в інших арміях, останнє місце проживання, кримінальне звинувачення в минулому і поточне місцезнаходження ув'язненого (у той час, в основному, у Банській Бистриці, або в Кошицях).

** Слідчі з'ясовували відносини українського населення до німецьких окупаційних військ і органів, а також всю інформацію, яку конкретний ув'язнений міг подати про українські повстанські чи підпільні структури (УПА, ОУН). Особливий інтерес викликали питання персонального характеру, тобто, конкретні імена стрільців, командирів роїв, чот, сотень, а також вищих командних кадрів та провідників окремих регіонів (районів, надрайонів) у структурі цивільної сітки ОУН. Іншими фактами, які з'ясовувались під час допиту були: знання історії України, а головне, історії українського Руху Опору; політичних цілей і ідеології ОУН і УПА; преси УПА; оцінка подій, зокрема, недавнього періоду; мети і змісту боротьби (це стосувалося, у першу чергу, командирів сотень, політичних референтів, членів цивільної сітки), наявність чехословацьких грошей, чи доларів США, співпраця з зарубіжними країнами.

¹⁶ Kmeť, “Zajatí Banderovci vo svetle vybraných výsluchových protokolov,” 50.

відповідав способу інших дій здійснених групою, то він вимагав провести слідство щодо інших загонів, які знаходились у цьому регіоні.

Траплялось, що частина карних вчинків, які вчинили, чи були приписані українським повстанцям, залишилася нез'ясована. Тоді у них звинувачували групи УПА, яким вдалося пробитися на Захід, або приписувалися іншій неідентифікованій частині УПА. У деяких випадках і самі слідчі приходили до висновку, що той, чи інший карний вчинок не був здійснений бійцями УПА, але був виконаний іншою неідентифікованою озброєною групою (не виключаючи місцеву, яка видавала себе за УПА). Питання на допитах першочергово стосувались 1947 р., але не залишилися цілком забутими і рейди УПА на території Словаччини у серпні–вересні 1945 р. та у квітні 1946 р.

Після двох місяців діяльності у Банській Бистриці, 28 листопада 1947 р. ГШ МНО вирішив перенести Комісію до Кошиць, де знаходився табір полонених українських повстанців. Комісія переїхала у місце призначення на початку грудня 1947 р. (за деякими джерелами, 12 грудня 1947 р.)¹⁷.

Під час діяльності Комісії піддано допитам 133 особи¹⁸. Із семи ув'язнених були зняті звинувачення у приналежності до повстанців, оскільки Комісія визнала, що вони не були членами УПА, чи ОУН, або не брали активної участі у діях цих організацій. На основі зібраних матеріалів (звіти структур безпеки, покази цивільних осіб і протоколи допитів членів УПА ще до утворення Комісії), як і новіших свідчень українських повстанців, чи свідків, Комісія розглянула 114 кримінальних справ у категорії тяжких злочинів (у рамках чехословацької юстиції). П'ять карних проваджень стосувались порушень закону про охорону республіки (переважно делікти політичного характеру). Проти трьох членів УПА, котрі хоча вже й були допитані, до 12 лютого 1948 р. ще не було висунено звинувачень¹⁹.

При оцінці відповідальності членів УПА, яких затримали на території країни, Комісія кваліфікувала українських повстанців, як нелегальну збройну групу, яка незаконно перетнула кордон суверенної держави. Усіх бійців УПА звинувачували також у незаконному зберіганні зброї та порушенні закону про охорону республіки (тобто, порушення цілісності ЧСР, загроза державному і громадському порядку,

¹⁷ При зміні місця дії Комісії дійшло і до зміни одного її члена – штаб-капітана Штефана Ледніка замінив капітан Зденек Децкер. Premiestnenie Komisie pre vyšetovanie zločinov spáchaných banderovcami na území ČSR, ABS, f. 307–103–1.

¹⁸ Віднайдені у словацьких і чеських архівах протоколи допитів полонених вояків УПА та підпільників ОУН публікуються у: *УПА в світлі словацьких та чеських документів (1945–1948). Книга друга: Рейд УПА у Західну Європу (1947): чехословацький шлях*, ред. Міхал Шмігель (Торонто, Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2017), Літопис Української Повстанської Армії, т. 53, 815.

¹⁹ Závěrečná zpráva Komise pro vyšetřování zločinů banderovských tlup na území ČSR, ABS, f. 305–143–1.

ідеологічна диверсія тощо)²⁰. Решта звинувачень мали індивідуальний характер, зокрема, якщо була встановлена участь в окремих карних діях (погроза зброєю, обмеження особистої свободи, напад на державні установи, крадіжка та ін.).

Значущими для вивчення дій УПА на території Чехословаччини є узагальнені висновки Комісії, які описують організацію і діяльність повстанських відділів, і під час рейду у 1947 р., і у ході попередніх двох рейдів 1945 і 1946 рр. Хоча висновки Комісії не завжди відповідають станові сьогоденних досліджень діяльності українських повстанців в Чехословаччині (вони, у значній мірі, є тенденційними через тодішню політичну оцінку діяльності УПА), проте, ці матеріали містять цінну першоджерельну інформацію.

Найбільшу увагу Комісія звертала на дії частин УПА в період переходу на Захід в червні – листопаді 1947 р. У порівнянні з рейдами попередніх років, йшлося про довгий часовий відрізок, заповнений багатьма військовими акціями проти повстанських відділів, що віддзеркалювалось і на загальному розвитку суспільно-політичної ситуації в країні²¹. На основі здобутої інформації (армійських та поліцейських звітів, свідчень і протоколів допиту) Комісія проаналізувала і підвела загальні підсумки результатів діяльності УПА в країні.

Особливу увагу привертає інформація з оцінкою загальної кількості українських повстанців, які переходили теренами Чехословаччини у другій половині 1947 р., дані щодо кількості загиблих бійців УПА і чисельності полонених, а також кількості повстанців, яким вдалося пробитись до Західної Німеччини.

Згідно з даними Комісії сотня “Троменка” у момент перетину кордону ЧСР налічувала 108 осіб. З них 11 загинули вояків (семеро під час перестрілки з чехословацькими підрозділами, четверо, що мало ймовірно, було вбито за наказом “Троменка”²²), 45 членів відділу були захоплені у полон, або самі здалися, а 52 повстанцям вдалося перейти до американської зони в Німеччині (причому, 36 упівців вийшли організовано під командуванням “Троменка”, а 15–16 вояків пробивалися як самостійна група).

Найвідомішою, і з погляду чехословацьких органів, найнебезпечнішою групою, яка влітку 1947 р. вступила на територію країни, була сотня під командуванням “Бурлаки”. Тому, й увага слідчих зосереджувалась особливо на цьому повстанському відділі. Згідно з інформацією, яка впливала з розслідування Комісії, кордон перетнуло загалом 101–103 повстанці. З них 11 загинуло у бою (причому, один вчинив самогубство), 53 повстанців було захоплено в полон (здався і сам “Бурлака”), 37–39 бійців змогли прорватись до Західної Німеччини.

²⁰ Akce Banderovců proti ČSR, jejich členství v civilní síti OUN a UPA se zřetelem na ustanovení zákona na ochranu republiky, ABS, f. 305–143–1.

²¹ Marek Syrný, “Banderovci a slovenská spoločnosť v rokoch 1945–1948,” *Acta historica Neosoliensia* 8 (2005): 155–162.

²² Ймовірно йдеться про дезинформацію у свідченні одного з полонених українських повстанців. Потічний, *Пропагандивний рейд УПА в Західну Європу*, 94.

З погляду ефективності переходу трьох сотень УПА через територію Чехословаччини у 1947 р. сотня “Бродича”-“Романа” була Комісією оцінена як найуспішніша. За даними Комісії із 86 членів відділу “Бродича” вдалося дістатись на Захід 53 повстанцям. Лише троє членів сотні загинули під час перестрілки з чехословацькими силами і 30 повстанців було захоплено в полон (22 бійців з групи “Бродича”, та вісім – з групи “Урала”). Успішність переходу, в основному, досягалась завдяки поділу сотні на малі групи вже під час перетину польсько-чехословацького кордону. Сам “Бродич”-“Роман” був захоплений у полон у Моравії²³, згодом переданий польській владі й розстріляний.

Крім згаданих трьох сотень, через територію ЧСР у 1947 р. (як і у наступні роки) проходило ще кілька менших груп УПА, а також членів цивільної сітки ОУН у Польщі. Їхня загальна кількість невідома, оскільки встановлено лише загальне число загиблих і полонених.

Зокрема, із сотні “Хріна” на території Чехословаччини в 1947 р. було захоплено у полон 12 повстанців; із сотні “Біра” 10 вояків потрапило в полон, а двоє бійців загинули; з сотні “Стаха” семеро повстанців було захоплено у полон і один поліг у бою; у полон потрапили чотири повстанці із сотні “Бриля”, а двоє загинули. “Калинович”, командир першої сотні куреня “Залізняка”, потрапив у полон на Словаччині разом із іншими чотирма членами відділу. Із сотні “Ластівки” і “Криляча” (частина членів увійшла до складу сотні “Бурлаки”) були захоплені у полон два бійці на сході Словаччини та один у Моравії. Така сама доля чекала і трьох членів сотні під командуванням “Тучі”. З цивільної сітки ОУН на території ЧСР затримані 16 осіб, а п’ятеро підпільників загинули. Крім того, у ході слідства щодо 39 осіб не було встановлено їх приналежності до УПА, чи цивільної сітки ОУН, то ж їх віднесли до категорії “невідомі”, чи не ідентифіковані (з них 11 осіб загинуло)²⁴. Із зазначеної кількості 88 полонених (тобто, крім повстанців із сотень “Громенка”, “Бурлаки” і “Бродича”) у ході слідства лише 26 особам було доведено карні вчинки (крадіжка харчів і одягу, погроза насиллям, обмеження особистої свободи чи використання зброї). Іншим повстанцям не змогли інкримінувати жодної провини (станом на лютий 1948 р.).

За даними Комісії, із 500 членів УПА і учасників цивільної сітки ОУН, які у другому півріччі 1947 р. переходили через чехословацьку територію на Захід*, у полон було захоплено 216 осіб, 46 повстанців і підпільників загинуло у боях і сутичках із чехословацькими військами. Таким чином, пробитись на Захід у

²³ УПА в світлі словацьких та чеських документів (1945–1948). Книга друга, 843–861.

²⁴ Seznam příslušníků UPA, kteří byli zajati neb zastřeleni nebo kteří byli předáni Polsku, neb jsou v internačním táboře zajištěni, ABS, f. 307–78–8.

* Майже аналогічну кількість – 512 членів УПА та цивільної сітки ОУН, які переходили на Захід, наводить і П.-Й. Потічний на основі дослідження документів Місії УПА при ЗП УГВР у вказаній праці.

1947 р. вдалось 238 особам – 48% із загальної відомої кількості українських повстанців²⁵.

Згідно українських документів Місії УПА при Закордонному Представництві УГВР, у цілому у 1947 і 1949–1950 рр. з Польщі на Захід перейшло 315 вояків УПА і підпільників ОУН²⁶.

Порівняно значних втрат зазнали і чехословацькі частини, які вели бойові операції з відділами УПА. Згідно з даними, від червня до кінця 1947 р. загинуло 13 солдатів, вісім членів КНБ, п'ять членів ФВ і дві цивільні особи. 26 осіб було поранено. Ще чотири особи загинули випадково під час стрілянини, двоє пропали без вісти. Високими були небойові втрати чехословацьких підрозділів, зокрема, загинуло 22 солдати і 77 військовослужбовців зазнали поранень (наприклад, під час автокатастроф – вісім загиблих і 46 поранених, необережне поводження зі зброєю – чотири загиблих і 21 поранений). Загальна кількість втрат із чехословацького боку становила: 54 військовослужбовці загинули, 103 були поранені та двоє зникли без вісти²⁷.

У лютому 1948 р. Комісія закінчила свою діяльність щодо слідства ув'язнених членів УПА, а результати своєї діяльності виклала у заключному звіті (датований 12 лютого 1948 р.)²⁸. Дальші розслідування проникнень на територію країни і карних вчинків, які вчинили члени УПА і ОУН у наступні місяці та роки, розслідувались органами державної безпеки ЧСР. Тоді йшлося про значно менші переходи, переважно невеликих груп, окремих осіб, які відбувались вже в іншій суспільній атмосфері та при іншому політичному режимі в країні²⁹.

Хоча у праці Комісії можна простежити вплив тодішньої політичної атмосфери у ЧСР, яка ускладнювала об'єктивний погляд на дії УПА на території країни, проте, можна констатувати відносно коректний перебіг слідства, зокрема, щодо поводження з українськими повстанцями. У заключних оцінках і висновках переважали загальні кримінальні звинувачення (з чехословацького погляду) над політичними оцінками. У будь-якому випадку, результати діяльності Комісії мали демонстративний характер (підкреслювала політичну волю керівництва ЧСР тісно співпрацювати з союзниками – Польщею та СРСР), оскільки більшість полонених та підслідних українських повстанців вже у другій половині 1947 р., а решта – у 1948 р., була передана для продовження слідства і суду до Польщі.

²⁵ Fiala, *Zpráva o Akci B.*, 218.

²⁶ Потічний, *Пропагандивний рейд УПА в Західну Європу*, 73, 104; Володимир, *Рейди УПА теренами Чехословаччини*, 122.

²⁷ Там само, 218–219.

²⁸ *УПА в світлі словацьких та чеських документів (1945–1948). Книга друга*, 1045–1087.

²⁹ *Ukrajinské nacionalistické nebezpečí proti míru a lidovým demokraciím*. Národní archiv České republiky Praha, f. 100/24, sv. 47, a. j. 861.

³⁰ Kmet', "Zajatí Banderovci vo svetle vybraných výsluchových protokolov," 52.

* * *

Протоколи слідчих органів безпеки ЧСР і документація Комісії у 1947–1948 рр. є цінним джерелом інформації про долі учасників українського Руху Опору, які потрапили до повстанських лав із різних мотивів і за різних обставин. У цих матеріалах прослідковуються життєві історії людей з українських етнічних земель, які опинились у надзвичайно складній добі, так би мовити, між “жорнами млина”. Українське населення на цих землях було змушене пережити період німецької окупації, оборонну боротьбу проти польських і радянських партизанів, складні умови переходу східного фронту і відновлення/встановлення комуністичного режиму, депортації, репресії, свавілля кримінальних груп і органів держави. Упродовж 1947 р. частина повстанців вже зрелась думки про подальшу боротьбу за незалежність своєї країни і турбувалася про власне самозбереження. Очевидно, вони усвідомлювали, що переможці Другої світової війни вже давно вирішили долю мільйонів людей Центральної та Східної Європи, які у людності цих регіонів у той час не могли викликати інших почуттів, аніж розчарування, трагічність і фаталізм³⁰.

**LARGE CAMPAIGN OF THE UPA TO THE WEST IN 1947:
“CZECHOSLOVAK WAY” IN THE COLLECTION OF PROTOCOLS
OF CAPTIVATED UPA WARRIORS AND MEMBERS
OF CIVIL NETWORK**

Mikhail SHMYGEL*

Marek SIRNI**

Matej Bel University

*Department of History

**The faculty of Politology and international relations

Banská Bystrica, Slovakia

Main objective of the article is the analysis of documents stored in the archives of Slovakia and the Czech Republic on the presence of the units of the UPA on the territory of these states, as well as reconstruction of their campaign on the territory of Czechoslovakia in 1947.

Documents on the activities of the UPA on the territory of Czechoslovakia in 1947–1948 have a great informative value. From Ukrainian point of view, the materials are important for the study of the struggle of Ukrainian rebels and the underground movement of the OUN in the postwar period. From the point of view of the Slovak and Czech parties, these documents are important for investigation of the internal political situation on the territory of the republic in the postwar period.

With a great number of Slovak and Czech archival documents related to the Great campaign of the UPA to the West in 1947, special attention is drawn to the materials collected by the Commission on investigation of the UPA's actions in Czechoslovakia.

The Funds “Operaziya Banderivtsi” are of particular historical value which is stored in the Archives of the Military Army Archive in Prague. There are documents of military units

(orders, military diaries, agent reports) which were operating against the UPA in Slovakia and the military units that persecuted the UPA units in Moravia in 1947. The funds contain personal cases and protocols for interrogations of prisoners, warriors of the UPA and members of the OUN, photographic material (photos of prisoners and killed UPA soldiers), graphic materials (maps, plans), related to June–November 1947

In the documents related with “Great campaign of the UPA” in the West, special attention is drawn to the materials collected by the “Commission on investigation of the crimes of Bandera’s gangs on the territory of the Czechoslovak Socialist Republic” during the period of its activity in October 1947 – February 1948. Among the documents of personal affairs and protocols of interrogations of captivated UPA warriors and members of the OUN civil network who were captured or voluntarily surrendered to Czechoslovak army units.

Commission documents of the Commission indicate that through the territory of Czechoslovakia, four UPA units broke into the West with the total amount of 500 people. During severe fights with the Czechoslovak army, 216 people were captured and 133 were questioned. The testimonies of captives became the main source of information about the organization of the UPA and the OUN (in Poland, Ukraine and emigration) and, of course, the ways of penetration of the UPA troops and their routes through the country. During the battles with the Czechoslovak army, 46 soldiers were killed. The Czechoslovak units that conducted military operations against the UPA departments had significant losses. In particular, 26 soldiers of governmental units died in battles and 22 in casualties.

In 1947 238 people managed to break through into the West – 48% of the total number of UPA warriors. Most Ukrainian captives from 1947–1948 were transferred to continue the investigation and trial in Poland.

Protocols of the investigative security agencies of the CSSR and documentation from 1947–1948 are a valuable source of information on the struggle and the subsequent fate of the participants of the Ukrainian resistance movement in the postwar period.

Key words: Ukrainian Insurgent Army (UPA), Insurgents’ campaigns, The great campaign’ of the UPA to the West, Protocols of the UPA and OUN captives, Czechoslovakia in 1945–1947.

REFERENCES

- Akce Banderovců proti ČSR, jejich členství v civilní síti OUN a UPA se zřetelem na ustanovení zákona na ochranu republiky. Archiv bezpečnostních složek v Praze (na – ABS). Fondu 305–143–1. (in Slovak).
- Fiala, Jan. *Zpráva o Akci B*. Praha: Vyšehrad, 1994. (in Slovak).
- Halasa, Vasyl. *Nashe zhytia i borotba. Spohady*. Lviv: Vydavnytstvo “Ms”, 2005. (in Ukrainian).
- Halczak, Bohdan. “Próby przebicia się oddziałów UPA z Polski przez terytorium Czechosłowacji do Niemiec w 1947 r.” *Acta historica Neosoliensia* 9 (2006): 158–165. (in Slovak).
- Kmeť, Miroslav. “Zajatí Banderovci vo svetle vybraných výsluchových protokolov.” *Vojnová kronika: spoločnosť, politika, armáda, kultúra* 2, č. 1 (2013): 47–55. (in Slovak).
- Obce pogranicze 1945–1946. Sytuacja w południowo-wschodniej Polsce w dokumentach czechosłowackich*. Ed. Michał Śmigiel, Bohdan Halczak, Roman Drozd. Warszawa: Tyrsa, 2015. (in Slovak).
- Odpověď k Ustanovení Komise pro vyšetřování zločinů banderovských tlup na území ČSR. ABS. Fondu 307–103–1. (in Slovak).

- Operace "Banderovci". Vojenské útvary operující proti banderovcům 1945–1948. Sdružený inventar.* Praha: Vojenský historický archiv, 1966. (in Slovak).
- Potichnyi Petro-Yosyp. *Propahandyvnyi reid UPA v Zakhidnu Yevropu.* Toronto, Lviv: Vydavnytstvo "Litopys UPA", 2014. (in Ukrainian).
- Premiestnenie Komisie pre vyšetrovanie zločinov spáchaných banderovcami na území ČSR. ABS. Fondu 307–103–1. (in Slovak).
- Prozátimní inventář k archivnímu fondu 307 Banderovci, Praha: Archiv bezpečnostních složek. 2008. Accessed 9 August, 2017. <https://www.abscr.cz/data/pdf/abs/inventar-307.pdf>. (in Slovak).
- Seznam příslušníků UPA, kteří byli zajatí neb zastřelení nebo kteří byli předáni Polsku, neb jsou v internačním táboře zajištěni. ABS. Fondu 307–78–8. (in Slovak).
- Šmigel', Michal. *Banderovci na Slovensku (1945–1947).* Banská Bystrica: UMB, 2007. (in Slovak).
- Syrný, Marek. "Banderovci a slovenská spoločnosť v rokoch 1945–1948." *Acta historica Neosoliensia* 8 (2005): 153–162. (in Slovak).
- Tymochko-Kaminska, Iryna. *Moia odyseia.* Varshava: Ukrainyskiy arkhiv, 2005. (in Ukrainian).
- Ukrajinské nacionalistické nebezpečí proti míru a lidovým demokraciím. Národní archiv České republiky Praha. Fondu 100/24, sv. 47, a. j. 861. (in Slovak).
- UPA v svitli slovatskykh ta cheskykh dokumentiv (1945–1948). Knyha persha: Reidy UPA v dokumentakh viiska ta aparatu bezpeky ChSR (1945–1946).* Red. Mikhal Shmigel. Toronto, Lviv: Vydavnytstvo "Litopys UPA", 2010 (Litopys Ukrainskoi Povstanskoi Armii, t. 48). (in Ukrainian).
- UPA v svitli slovatskykh ta cheskykh dokumentiv (1945–1948). Knyha druha: Reid UPA u Zakhidnu Yevropu (1947): chekhoslovatskyi shliakh.* Red. Mikhal Shmigel. Toronto, Lviv: Vydavnytstvo "Litopys UPA", 2017 (Litopys Ukrainskoi Povstanskoi Armii, t. 53). (in Ukrainian).
- Ustavení Komise pro vyšetřování zločinů banderovských tlup. ABS. Fondu 307–103–1. (in Slovak).
- Velitelstvo 4. oblasti Bratislava. Roky 1945–1950. Inventár.* Zost. Milan Ondruš. Trnava: Vojenský historický archiv, 2002. (in Slovak).
- Viatrovych, Volodymyr. *Reidy UPA terenamy Chekhoslovachchynu.* Toronto, Lviv: Vydavnytstvo "Litopys UPA", 2001. (in Ukrainian).
- Závěrečná zpráva Komise pro vyšetřování zločinů banderovských tlup na území ČSR. ABS. Fondu 305–143–1. (in Slovak).

Стаття надійшла до редколегії: 15 вересня 2017 р.

Прийнята до друку: 19 грудня 2017 р.